

Адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации – методология и ограничения

Михаил Мусов*

Резюме: Дискусиите по въпросите на образованието се свеждат все до едно – как да бъде повишено качеството. Успешен пример за повишаване на добавената стойност в професионалното образование (един, макар и условен измерител на качеството в образованието) е последният изследователски проект на Финансово-счетоводния факултет при Университета за национално и световно стопанство – София. Той е насочен към актуализиране на учебни програми по отделни дисциплини, преподавани пред студентите от Факултета, с цел признаване на обучението им и на положените по време на образованието им изпити при кандидатстване за придобиване на квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ от Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW) – една от най-старите и към момента най-голямата професионална организация на счетоводители в Европа.

Ако не друго, то поне иновативният характер на тази инициатива предполага необходимостта от споделяне на опита, в т.ч.: проблеми, цели, методи, дейности и резултати. Настоящата статия предста-

вя тези взаимосвързани елементи, като ги систематизира в обща методологична рамка за адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации. В това се състои и приносът на разработката към съществуващата литература.

Изследването прилага хипотетико-дедуктивния подход – разработването на методологичната рамка логически предшества реализацията на проекта, който е просто конкретна форма на приложение, специфична проверка на предварително разработения теоретичен модел. Дедуктивният подход предпоставя следните две предимства. Първо, той позволява същностно осмисляне на постигнатите резултати и на някои техни ограничения, които очертават насоки за бъдещи изследвания. Второ, подходът придава на разработената методология универсален характер, който излиза извън рамките на частното и конкретното и я прави приложима в други инициативи от сходен характер. Статията завършва с обобщение на изводите и призив за по-нататъшни дискусии по проблемите на икономическото образование.

Ключови думи: висше образование, професионално образование, учебни програми, счетоводство, УНСС, ICAEW.

JEL: M40, I20.

* Михаил Мусов е доктор, главен асистент в катедра „Счетоводство и анализ“ на УНСС, e-mail: mihailmusov@abv.bg.

Въведение

Дискусията по въпросите на образованието, включително по въпросите на икономическото образование, е актуална навсякъде и по всяко време. Към нея трябва да се подхожда сериозно и отговорно, защото образованието е това, което не само създава професионалисти, но и това, което изгражда личности. Не е лишено от правота твърдението, че знанието маркира границата между субективното (съзнанието) и обективното (външния свят) и същевременно опосредства връзката между тях (Palmer 1983). Основание за подобен извод дават следните философски постановки: субектът е носител на познавателната активност; външният свят не е нещо повече от образа или представата, изградени от познанието на субекта; взаимодействието между субекта и обекта е самото проявление на личността – нейното съществуване, или по-точно битие (*being-in-the-world*). В рамките на тези дискусии на преден план излизат както проблематизирането на въпросите, така и опитите за тяхното решаване. А те се свеждат все до едно – **как да бъде повишено качеството в образованието**, макар категорията „качество“ да остава една от най-трудните за дефиниране във философията.

Успешен пример за повишаване на добавената стойност в професионалното образование, като един от условните измерители на качеството в образованието, е последната инициатива на Финансово-счетоводния факултет при Университета за национално и световно стопанство – София (ФСФ при УНСС), свързана с адаптиране на учебни програми във Факултета към изискванията на професионални квалификации с международно признание.¹ Ако не друго, то поне иновативният характер на проекта предполага необходимостта от споделяне на опита, в т.ч.: цели, методи, дейности и резултати. Следвайки разбира-

нето, че „няма нищо по-практично от една добра теория“ (Lewin 1952, 169), настоящата разработка систематизира тези взаимосвързани елементи в обща теоретична рамка, с потенциал за приложение в бъдещи инициативи от подобен характер.

С цел избягване на недоразумения, тук е уместно да се отбележи, че прилаганият в изследването подход е хипотетико-дедуктивният. При него поставените за решаване проблеми определят целите на изследването, които от своя страна детерминират избора на методи за тяхното постигане. В този смисъл, представената обща методологична рамка (необходимост, цел, методи, дейности и предполагаеми резултати) е изцяло продукт на дедуктивна логика и предшества конкретното наблюдение (в случая – инициативата на ФСФ при УНСС). Именно дедуктивната логика на изследване позволява същностното осмисляне на постигнатите резултати и идентифицирането на техните ограничения. Индуктивният подход, доколкото изобщо намира приложение в настоящата разработка, е просто специфична форма на проверка на разработения теоретичен модел, а не основа за неговото разработване посредством обобщаване на специфичен опит.

Настоящото изложение е структурирано по следния начин. Първата част обосновава необходимостта от промени в образованието по счетоводство (в частност и от проекта на ФСФ при УНСС) в контекста на същест-

¹ Университетският проект за научно изследване „Адаптиране на учебни програми към изискванията на Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW)“ е финансиран по договор № НИД НИ 1-1/2013. Научният екип на проекта е в състав: доц. г-р Румяна Пожаревска – ръководител на проекта (категра „Счетоводство и анализ“); доц. г-р Силвия Трифонова (категра „Финанси“); гл.ас. г-р Христо Маврудиев (категра „Счетоводство и анализ“); гл.ас. г-р Тома Дончев (категра „Финансов контрол“); гл.ас. г-р Михаил Мусов (категра „Счетоводство и анализ“); Николай Кацарски – докторант (категра „Счетоводство и анализ“) и ст.пр. Калина Братанова (категра „Чужди езици и приложна лингвистика“).

вузащите проблеми в икономическото образование. Втората част представя във взаимосвързано единство основната цел, методите, дейностите и резултатите на изследователския проект на ФСФ при УНСС, като ги систематизира в обща методологична рамка. В третата част обект на дискусия са предизвикателствата и резултатите на подобни инициативи, както и някои техни ограничения. Тя повдига два важни въпроса, които очертават насоки за бъдещи изследвания. Статията завършва с кратко обобщение на изводите.

Необходимостта от промени в счетоводното образование

В англосаксонските страни призивите и препоръките за промени в икономическото образование, и в частност в счетоводното образование, имат близо 50-годишна история (AAA 1968; AICPA 1969; Bedford и др. 1986; AAA 1989, AECC and AAA 1996[1990]; Pathways Commission 2012 и др.), но повечето от проблемите съществуват и към днешна дата, въпреки усилията за тяхното решаване. Например, разминаването между компетенциите, придобивани в рамките на висшето образование по счетоводство, и между изискванията към професията от страна на обществото, което е един от най-актуалните проблеми днес, е установено още през 80-те години на миналия век (Bedford и др. 1986 и AAA 1989). В свое широкообхватно изследване Albrecht и Sack (2000) дискутират други три от най-сериозните проблеми в счетоводното образование в САЩ, които според тях застрашават неговото бъдеще. Това са: намаляването (в количествено и качествено отношение) на студентите, избиращи да специализират в областта на счетоводството; недостатъчната полезност на счетоводното образование за дипломираните се по специалността и остарелите и неадекватни образователни модели.

Голяма част от проблемите на висшето счетоводно образование в глобален мащаб са приложими и за България, макар и някои от

факторите за тези проблеми да са строго специфични. В Икономическия университет (ИУ) – Варна, например, през последното десетилетие се отчита спад в търсенето на висше икономическо образование и в частност на висше счетоводно образование. Кандидат-студентите в ОКС „Бакалавър“ на ИУ – Варна през учебната 2014/2015 г. са намалели с над 50% спрямо 2011/2012 г., а кандидат-студентите, посочили специалност „Счетоводство и контрол“ – с над 60% за същия период; неизпълнението на плановия прием в счетоводната специалност на ИУ – Варна за учебната 2014/2015 г. е над 50% (Донев 2014). Извън съмнение е, че върху тези тенденции ефект оказват редица фактори, върху които местните висши училища нямат влияние – намаляване броя на завършващите средно образование поради демографската криза, засилени емигрантски нагласи сред младите хора, относително по-неатрактивно възнаграждение на финансово-счетоводния труд (особено за навлизащите в професията) и др. Все пак тези фактори не обясняват изцяло наблюдаваните тенденции. Социологическо проучване в ИУ – Варна, проведено през 2013 г., разкрива и някои слабости в качеството на образованието по счетоводство, сред които: недостатъчна практическа насоченост на обучението; липса на обратна връзка; недостатъчно използване на съвременни методи на преподаване; липса на диалог и проблематизиране в преподаването и др. (Донев 2014). В една или друга степен, тези и подобни на тях проблеми важат и за останалите висши училища по икономика в страната (Пергелов 2002).

Съществуващите проблеми в образованието по счетоводство, финанси и финансов контрол на глобално и местно ниво налагат необходимостта от целенасочени действия за тяхното навременно решаване. Крайната цел следва да бъде **постигането на по-високо качество в образованието, респективно постигането на по-висока добавена стойност за студентите**. Въпреки строго

индивидуалните предпочитания и подходи в образователния процес, добавената стойност има някои общи измерения, сред които:

- развитие на знанията, уменията и способностите на студентите като интегрирани компетенции, необходими за тяхното дългосрочно кариерно развитие (Lawson и др. 2014), а не само за нуждите на успешния старт на кариерата;
- достигане на образователните стандарти на водещи университети и световно признати професионални организации, които успешно са преминали проверката на времето, и които ще позволят преодоляването на редица различия в образователния процес, някои от които, както правилно отбелязва Динев (2010, 18), граничат с „парадоксалност“;
- осигуряване на принос в развитието на студентите като пълноценни личности – теза, сполучливо обобщена от думите на Пергелов (2002, 199), че студентите „не трябва да бъдат мъртви души, а неспособни и силно устремени личности“ и от призива на Статев (2015) да се дава „воля на широтата и ведрината на свободния човешки дух, защото той прави силата“.

Адаптиране на учебни програми по специализирани дисциплини във ФСФ при УНСС към професионални квалификации на ICAEW – обща методологична рамка

Една от основните мерки за адресиране на съществуващите проблеми и за повишаване на добавената стойност в образованието по финанси, счетоводство и финансов контрол е актуализацията на учебните планове и програми. Тяхната еволюция обективно се налага и от непрекъснато променящите се социални и икономически условия на средата, които поставят предизвикателството за развитие на знания, умения и способности, които са адекватни на компетенциите, изисквани от водещите в све-

та професионални организации и търсени от страна на работодателите – у нас и в чужбина. Успешен пример за такава мярка е **изследователският проект „Адаптиране на учебни програми към изискванията на Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW)“ на ФСФ при УНСС**, реализиран в сътрудничество с Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW), в периода 2013-2015 г.

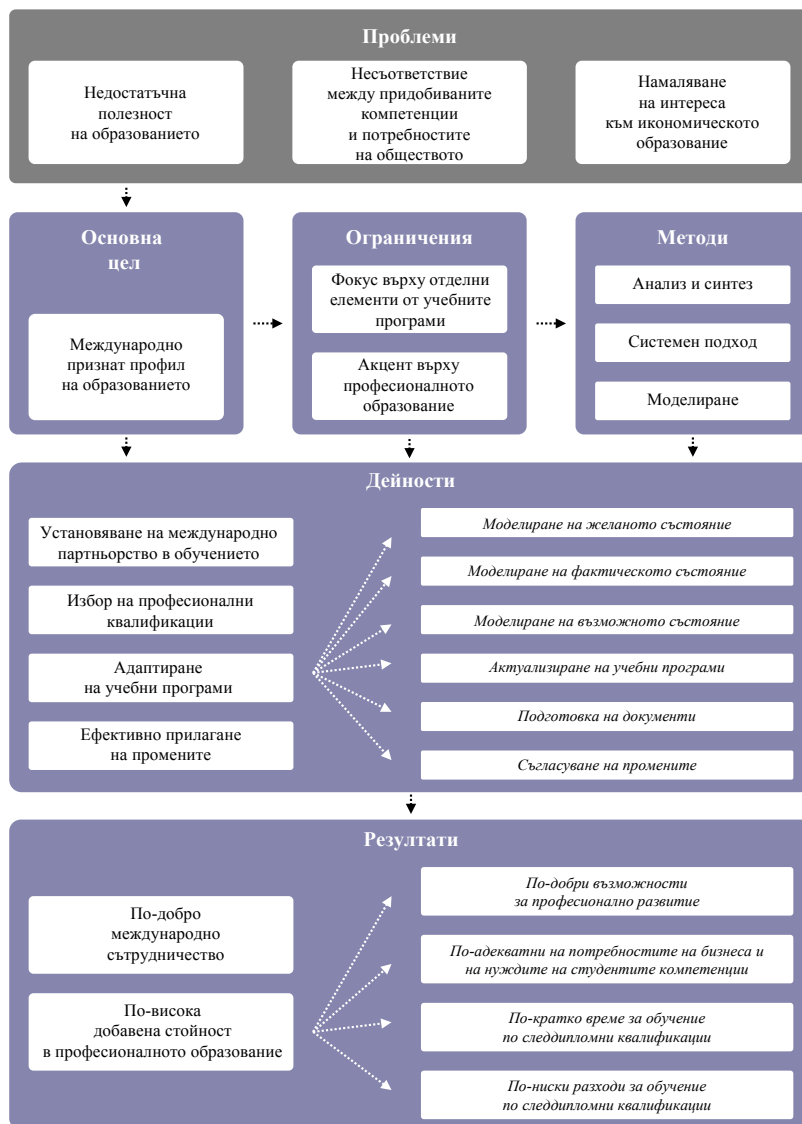
Настоящата част от статията систематизира опита от цялостната реализация на проекта като обобщава неговите елементи – цел, ограничения, методи, дейности и резултати, в обща методологична рамка (фигура 1). Акцентът в изложението е върху взаимовръзката между тези елементи – върху общото и универсалното в разработената методология, а не върху специфичния опит от проекта, който впрочем е просто едно приложение – специфична проверка на теоретичния модел.

Основна цел на изследователския проект. Очаквани резултати

Изследователският проект е насочен към актуализиране на учебни програми по отделни дисциплини, преподавани пред студентите от поднаправление „Финанси, счетоводство и контрол“ при УНСС, с цел признаване на обучението им и на положените по време на образованието им изпити при кандидатстване за придобиване на квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ от Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW) – международно утвърдена професионална организация. Следователно, крайната цел на проекта е **постигане на международно признат профил на образованието в УНСС в областта на финансите, счетоводството и финансовия контрол**. Тя е в пълно съответствие с основното приоритетно направление за научноизследователската дейност на УНСС – изследвания за утвърждаване на лидерските позиции на УНСС сред бизнес-университети-

те в Европа (УНСС 2012). Адаптирането на съществуващите учебни програми е просто средство за реализацията на тази крайна цел. Същевременно, адаптираните учебни програми са само едно от условията, които са необходими, но сами по себе си – недостатъчни за нейното постигане. Иначе казано, те завършват цялостния комплекс от условия

и ресурси, необходими за признаване на образованието на Университета в международен план (в т.ч.: въведена система за управление на качеството; внедрени системи за оценка – самооценка на дисциплини и атестация на преподавателите; механизми за подпомагане на професионалното ориентиране и кариерното развитие на студентите и др.)

Фигура 1. Обща методологична рамка за адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации

Образованието във Финансово-счетоводния факултет при УНСС винаги е било признавано от страна на националната професионална организация на дипломираните експерт-счетоводители – Института на дипломираните експерт-счетоводители в България (ИДЕС). Съгласно действащия към момента Закон за независимия финансов одит (Обн. ДВ. бр.101/23.11.2001 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр.61/11.08.2015 г.) преди полагане на крайните писмени изпити пред ИДЕС, кандидатите за придобиване на правоспособност на дипломиран експерт-счетоводител трябва да са положили общо дванадесет други изпити в следните области: основи на счетоводството (теория на счетоводството); финансово счетоводство (счетоводство на предприятието); управленско счетоводство; анализ на финансовите отчети; финансов контрол и одиторски стандарти, включително Международните одиторски стандарти; търговско право; трудово и осигурително право; финанси на предприятието; математика и статистика; микроикономика; информационни системи и технологии; управление на риска и вътрешен контрол. ИДЕС признава тези изпити на всички кандидати, които са ги положили успешно по време на обучението си в УНСС.

Хармонизирането на учебните програми по отделни дисциплини с изискванията за придобиване на квалификации, предлагани от ICAEW, има потенциала да наградя резултатите от сътрудничеството с ИДЕС, като осигури за УНСС **признаване правото на обучение по част от квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ в международен мащаб**. Това право, от своя страна, ще осигури на студентите допълнителна възможност да придобият квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ (или част от нея), ще отстрани някои различия в образователния процес и ще акцентира върху

развитието на компетенции, необходими за дългосрочното кариерно развитие – все резултати, повишаващи добавената стойност на образованието, предлагано в Университета.

Институтът на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс е предпочетен за партньор в проектната инициатива, тъй като той е една от най-старите и към момента най-голямата професионална организация на счетоводители в Европа. Основан е през 1880 г. и в него членуват над 144 000 дипломирани експерт-счетоводители от целия свят, които получават професионална подкрепа и развитие от страна на Института чрез централите в Лондон и други девет международни центрове. От своето създаване до момента целите на организацията остават непроменени (ICAEW 1948). Те включват:

- развитие на теорията и практиката на счетоводството, финансите, бизнеса и търговията;
- обучение в областта на счетоводството и финансите;
- отстояване на професионалната независимост на счетоводителите;
- поддържане на високи стандарти на професионално поведение от страна на всички свои членове;
- развитие на професията на счетоводителя.

Институтът на експерт-счетоводителите на Англия и Уелс предлага обучение по различни квалификации и програми в областта на финансите, счетоводството и контрола, най-търсени сред които са квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ (ICAEW ACA qualification) и производната на нея квалификация по „счетоводство, финанси и бизнес“ (ICAEW CFAB qualification). Интересът към тях през 2014 г. е рекордно висок – новоприети за обучение са 10 441 кандидати, което е с близо 40% повече в сравнение с

2013 г. (ICAEW 2015). Той се дължи до голяма степен на непрекъснатата работа по усъвършенстването на квалификациите с цел развитие на компетенции, от които променящата се социална и финансово-икономическа реалност имат нужда. Загубата на доверие в одиторската професия, развитието на технологиите и промяната в бизнес модела на много от водещите световни корпорации са само примери за предизвикателствата, пред които образователни институции в сферата на икономиката са изправени. Предвид тези предизвикателства, **партньорството с организации като ICAEW има важно стратегическо значение, което надхвърля преките ползи от признаване на образованието в УНСС за целите на придобиването на утвърдени професионални квалификации** – то дава възможност за навременно и адекватно включване в дебата относно бъдещето на професията и на нейния принос в развитието на обществото.

Ограничения на изследователския проект

Както всяко научно изследване, така и изследователският проект на ФСФ при УНСС има своите ограничения. Те могат да бъдат систематизирани по следния начин.

- Първо, проектът касае адаптиране само на **някои от основните елементи на учебните програми** във Факултета, в т.ч.: цели на обучението; съдържание от тематични единици (включително тяхната последователност); оценяване (в т.ч.: методи на оценяване и скала за оценяване) и очаквани резултати от обучението (в т.ч.: знания и умения).
- Второ, инициативата е фокусирана върху адаптирането на **учебни програми по специализирани учебни дисциплини**, т.е. проектът е насочен към развитието на професионалното образование във Факултета.

Методи на проекта

Логическата съвкупност от методи за постигане на формулираната цел на изследователския проект включва прилагането на няколко общи метода на научното познание. Основно място сред тях имат **методите на анализа и синтеза**. В своето взаимосвързано прилагане те съдействат за логическото разкриване на същността на обекта на изследване и на съществуващите връзки и зависимости както в самия обект, така и между него и външната среда. По-конкретно, обект на анализ и синтез в рамките на изследователския проект са:

- учебните програми по избрани модули, включени в квалификациите на ICAEW, и учебните програми по съответстващи на тях дисциплини в УНСС, които покриват съдържанието на избраните модули;
- задължителната и препоръчителната научна литература по избраните модули и по съответстващите им дисциплини;
- изпитните материали за последните три години по избраните модули и по съответстващите им дисциплини.

Разкриването на сходствата и различията в съдържанието на учебните програми по специализираните дисциплини във ФСФ при УНСС и на тези по модулите от квалификациите на ICAEW е възможно само когато всяка една изучавана тематична област се разглежда в нейната взаимовръзка и отношение с останалите. В много случаи процесът на адаптиране на една учебна програма налага и преосмисляне на мястото на отделни тематични единици в общия контекст. Това преосмисляне почива в голяма степен на принципите на **системния подход**. Системното мислене допринася не само за вътрешната непротиворечивост във всяка една учебна програма, но и за подобряването на интегритета между отделните дисциплини в рамките на учебните планове на

специалностите. Някои от механизмите за това са:

- Включване на тематични единици, които запълват празноти между дисциплини, развиващи тясно свързани знания, умения и способности;²
- Включване на една и съща тематична единица в няколко дисциплини с цел интегрирано развитие на определени компетенции;³
- отстраняване или предотвратяване на дублирането на тематични единици, преподавани в различни дисциплини.⁴

Целевото актуализиране на съдържанието на съществуващи учебни програми е практически невъзможно без прилагането на **метода на моделирането**. При него получените резултати от изследването на съществуващите връзки и зависимости както в самия обект, така и между него и външната среда, се възпроизвеждат в модел. Методът на моделирането има пряко отношение към постигането на сходство в очакваните резултати от обучението. За целите на признаването на всеки един модул от квалификациите на ICAEW се изготвят минимум три модела (модел на желаното състояние, модел на фактическото състояние и модел на възможното състояние).

² Например, включване на теми, свързани с изготвянето и представянето на сравнително опростени годишни финансови отчети в дисциплината „Основи на счетоводството“, които се допълват от отделни тематични единици в програмата по „Финансово счетоводство“.

³ Например, интегрирането на проблеми на професионалната етика в дисциплините „Основи на счетоводството“, „Управленско счетоводство“ и „Одитинг“ с цел развитие на етичното професионално поведение като интегрирана компетенция.

⁴ Например, темите, касаещи стойността на парите във времето – нетна настояща стойност и вътрешна норма на възвръщаемост, са част от съдържанието на дисциплината „Корпоративни финанси“ и тяхното дублиране в учебната програма по „Управленско счетоводство“ е избегнато, тъй като и двете дисциплини са задължителни за студентите на ФСФ при УНСС.

Основни проектни дейности

Дейностите в рамките на изследователския проект са подчинени на неговата цел – в случая, признаване на положените от студентите в УНСС изпити при кандидатстване за придобиване на квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ от ICAEW. Съобразно това, основните проектни дейности се реализират в следната последователност:

- установяване на партньорство в обучението по финанси, счетоводство и финансов контрол между УНСС и ICAEW;
- идентифициране и избор на модули от квалификациите на ICAEW, за които съществува възможност за признаване на изпитите;
- дейности по адаптиране на учебните програми по дисциплините, които покриват съдържанието на избраните модули;
- ефективно прилагане на актуализираните учебни програми.

Партньорство в обучението по финанси, счетоводство и финансов контрол

Признаването на правото на обучение по модули от квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ от страна на Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс далеч не е въпрос единствено на постигане на сходство в учебните програми. За ICAEW обучението е философия, която почива на **споделянето на общи принципи**. Те включват, но не се ограничават до: наличие на опитен академичен състав, демонстриращ високо ниво на професионализъм; създадени адекватни условия за ефективно обучение; осигурени механизми за подпомагане на професионалното ориентиране и кариерното развитие на студентите и др. Споделянето на тези принципи от страна на УНСС и желанието за сътрудничество превръщат Университета в пъл-

ноправен партньор на ICAEW в обучението по финанси, счетоводство и финансов контрол (Partner in Learning). В рамките на това партньорство осигуряването на методологична подкрепа при обучението по модули от квалификациите на ICAEW е само един от приоритетите. Други основни преимущества на сътрудничеството са: достъп до учебни и изпитни материали на ICAEW; възможност за организиране на съвместни форми на обучение на студенти извън формалния учебен план; възможност за участие в конференции и други международни събития, организирани от ICAEW, и др.

Избор на модули от квалификациите на ICAEW

Изборът на подходящи модули от квалификациите на ICAEW, върху които да се фокусират усилията на изследователския екип, е дейността, която до голяма степен предопределя резултатите от проекта. Рационалният избор предполага предварително проучване на политиката

на ICAEW по отношение признаването на изпити, положени по време на академичното следване, в т.ч.: идентифициране на допустимите за признаване модули и проучване на общите изисквания, свързани с признаването.

Обучението по **основната квалификация „дипломиран експерт-счетоводител“ (ICAEW ACA qualification)** е организирано на модулен принцип, който осигурява интегритет на широкия обхват от теми в областта на финансите, счетоводството и бизнеса и гъвкавост в структурата от изпити. Към момента квалификацията се състои от общо 15 модула, по които се полагат изпити, организирани в три нива: сертификационно ниво (certificate level), професионално ниво (professional level) и ниво за напреднали (advanced level) – Фигура 2. Финалният изпит (Case Study) може да бъде положен от кандидатите най-рано година преди приключването на изискуемия професионален стаж. Той е с минимална продължителност 450 работни дни (обикновено между три и пет години).

Фигура 2. Структура на модулите, включени в квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ на Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW ACA qualification)

Източник: Базирано на ICAEW (2013, 13).

Както по време на обучението, така и в процеса на придобиването на задължителния практически опит, ICAEW изисква от кандидатите да развият седем набора от компетенции, които са обект на оценка в рамките на финалния изпит. Областите на компетенции са както следва.

- комуникация (communication): способност за ефективна комуникация на всички нива;
- работа в екип (team working): способност за успешна работа като член или ръководител на екип;
- вземане на решения (decision making): способност за набиране и интерпретиране на данни за целите на вземането на решения;
- съобразителност (consideration): умения за ефективна работа при съблюдаване и уважаване мнението, правата и ценностите на другите;
- добавяне на стойност (adding value): способност за добавяне на стойност към организацията;
- решаване на проблеми (problem solving): способност за даване на препоръки за целите на решаването на проблеми;
- техническа компетентност (technical competence): способност за търсене, научаване и използване на техническа информация за просперитета на организацията.

За кандидатите за дипломирани експерт-счетоводители съществува принципна възможност за признаване на изпитите (credit for prior learning) по всеки един от дванадесетте модула, формиращи сертификационното ниво и професионалното ниво на квалификацията. Тя обаче не може да бъде напълно оползотворена от страна на кандидатите, тъй като съществува ограничение – допустими за признаване са общо до осем изпита, положени по време на академичното следване (ICAEW 2013, 4).

Шестте модула от базовото сертификационно ниво на квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ (ICAEW ACA

qualification) формират самостоятелна **квалификация по „финанси, счетоводство и бизнес“ (ICAEW CFAB qualification)**. Тя е предназначена за тези студенти, които желаят да продължат своето професионално развитие в областта на финансите, счетоводството и бизнеса, но нямат изявен интерес към одиторската професия. По отношение на квалификацията по „финанси, счетоводство и бизнес“ (ICAEW CFAB qualification) е допустимо признаването на общо до пет изпита, като изпитът по модула „Счетоводство“ задължително се полага пред Института (ICAEW 2014a).

Проучването на допустимите за признаване модули по отделните квалификации на Института и общите изисквания, свързани с признаването на вече положени изпити, ясно показва, че е необходимо съсредоточаване на усилията върху **модулите от базовото сертификационно ниво на квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ (ICAEW ACA qualification)**. Тъй като изпитите от това ниво попадат и в обхвата на производната квалификация по „финанси, счетоводство и бизнес“ (ICAEW CFAB qualification), тяхното евентуално признаване би повишило ефективността на проекта в два ключови аспекта. Първо, то би осигурило най-висока полезност за студентите, тъй като предоставя възможност за развитие в различни професионални области. Второ, то ориентира проектните резултати към възможно най-широк кръг от студенти, а не само към тези от тях, с интереси в областта на одитинга.

Дейности по адаптиране на учебните програми

Дейностите по адаптиране на учебните програми към всеки един от избраните модули от квалификацията на ICAEW се осъществяват от отделни работни групи, формирани от членовете на изследователския екип по проекта. Работните групи по всеки един от избраните шест модула следват предварително разработена методика,

която синтезирано може да бъде представена в следната последователност.

Първо, изграждане на **модел на желаното състояние** посредством анализ на учебната програма (цели и очаквани резултати, съдържание и последователност на тематичните единици, методи за оценяване), учебните и изпитните материали по съответния модул от квалификациите на ICAEW.

Второ, създаване на **модел на фактическото състояние** посредством анализ на учебни програми, задължителна и допълнителна литература и изпитни материали по дисциплини, преподавани във ФСФ при УНСС, които покриват съдържанието на съответния модул. При избора на дисциплини се следва стратегията на даване на преимущество на задължителните дисциплини пред избираемите такива.

Трето, изграждане на **модел на възможното състояние** при отчитане влиянието на средата, в т.ч.: различия в статута на организациите партньори (висше учебно заведение и професионална организация); различия в нормативната база на двете държави в областта на търговското право, трудовото и осигурителното право, данъчното облагане и др. С помощта на този модел в процеса на актуализация се постига такава степен на уеднаквяване на преподаваните тематични единици, резултатите от обучението и оценяването, която позволява запазване на индивидуалността на обучението в двете партниращи си организации. В случаите, в които съдържанието на даден модул се покрива от няколко учебни дисциплини, моделирането се усложнява.

Четвърто, **актуализиране на учебните програми и/или на изпитните материали** по избраните дисциплини в съответствие с модела на възможното състояние и попълване на „Таблица за съответствието“ (ICAEW 2014b). При обоснова на необходимост, актуализирането включва не само

промени във вече съществуващи програми⁵, но и разработването на учебни програми за нововъведени дисциплини в учебните планове на специалностите⁶. Задължителни за дейността са активната и откритата комуникация с титулярите на съответните дисциплини и проверката за кохерентност на въведените промени.

Пето, **подготовка** (включително превод на английски език) и **предоставяне** на работния екип в ICAEW на всички документи, необходими за целите на признаването на обучението по съответния модул, в т.ч.: учебни планове на специалностите и учебни програми по дисциплините; изпитни материали от последните три години; биографични справки на преподавателските екипи; документи, доказващи високи оценки на дисциплините при последното проведено оценяване и др.

Шесто, **съгласуване** от страна на ICAEW на учебните програми и на изпитните материали по дисциплините, покриващи съответния модул, включително оценка на капацитета за качествено обучение по този модул.

Ефективно прилагане на актуализираните учебни програми

Погрешно би било да се приема, че предоставянето на възможност за обучение по модули от квалификациите на ICAEW и признаването на изпити, положени по време на обучението в УНСС, са въпрос единствено на спорадично транспониране на изискванията на Института. Те са преди всичко форма на **доверие в прилагането на постигнатите резултати** по ефективен и устойчив начин. **Ефективното прилагане**

⁵ Например, промените в учебните програми и/или изпитните материали по дисциплините: „Основи на счетоводството“, „Управленско счетоводство“ и „Данъци и данъчен контрол“.

⁶ Например, разработената нова учебна програма по дисциплината „Наказателноправна защита на финансово-счетоводната система“.

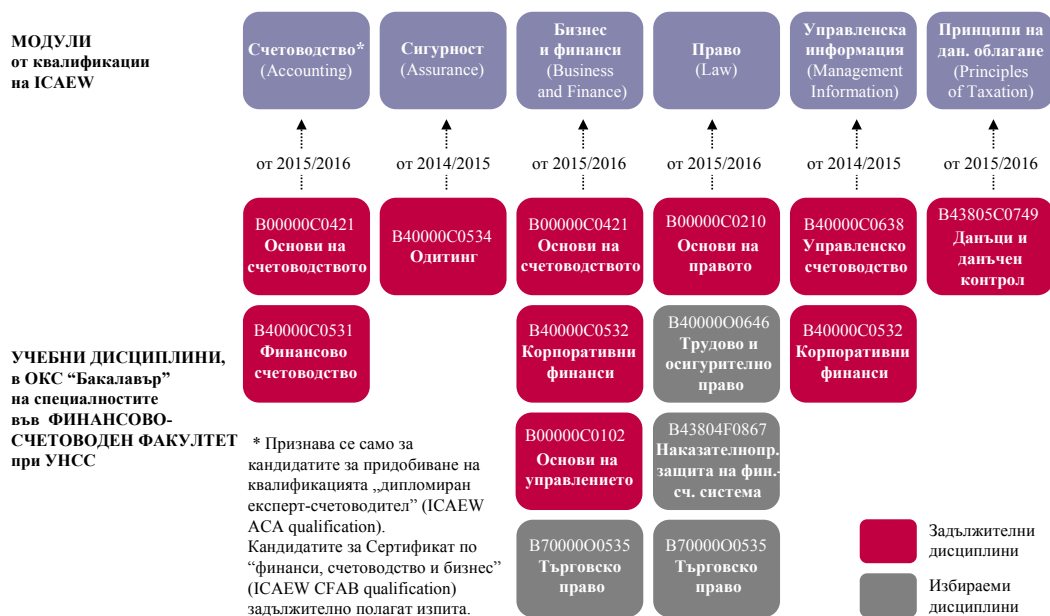
Икономическо образование

се обезпечава посредством включване на извършените промени в учебните програми, активна комуникация с преподавателските екипи и подходящо информиране на студентите. Формална негова гаранция е системата за оценка на обучението във ФСФ при УНСС. **Устойчивостта** се постига чрез акцентирание върху резултатите от обучението (знанията, уменията и способностите, придобивани в обучението по всяка една дисциплина). Резултатите от обучението, съгласувани между организациите партньори, следва да продължат да бъдат фокуса на обучението по съответните дисциплини (включително да бъдат обект на подходящо оценяване в изпитния процес).

Постигнати резултати от изследователския проект

Един от безспорните резултати от изследователския проект е установеното **международно партньорство в обучени-**

то по финанси, счетоводство и финансов контрол (между УНСС и ICAEW). Това сътрудничество е предпоставка за другия основен резултат от реализацията на изследователския проект – **международно признатия профил на образованието в Университета.** Той се изразява в постигнатото официално признаване от страна на ICAEW на изпитите по всеки един от шестте модула от квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ (ICAEW ACA qualification) за студентите на ФСФ при УНСС, които са положили успешно изпити по съответните дисциплини в рамките на своето следване в ОКС „Бакалавър“ (Фигура 3). Само като напомняне се отбелязва, че политиката на ICAEW изисква от кандидатите за придобиването на сертификат по „финанси, счетоводство и бизнес“ (ICAEW CFAB qualification) полагането на минимум един изпит (по модул „Счетоводство“) пред Института.

Фигура 3. Модули от квалификациите на Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW) с признати изпити, положени по време на образованието в ОКС „Бакалавър“ на специалностите във Финансово-счетоводен факултет при УНСС

Изпитите по модулите се признават за всички студенти от ФСФ при УНСС, за които са изпълнени следните две изисквания:

- да са положили успешно изпитите (минимум 50% от общия брой точки) по всяка една от дисциплините, покриващи съответния модул и
- да кандидатстват за придобиване на квалификацията на ICAEW не по-късно от пет години след своето дипломиране.

За останалите студенти – кандидати за придобиване на квалификацията на ICAEW, е приложен общият ред за кандидатстване за признаване на вече положени изпити. Те следва да представят пълните учебни програми по изучаваните от тях дисциплини, както и допълнителна информация относно оценяването на придобитите знания и умения.

Дискусия

Всеки модел за промяна в образованието, включително представената методологична рамка за адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации, следва да бъде оценяван в контекста на разходите и ползите, свързани с неговото осъществяване. Задължително е и вземането под внимание на ограниченията на модела, тъй като те поставят предизвикателствата за адресиране в бъдещи изследвания. Някои основни страни на тези въпроси са обект на дискусия по-долу.

Оценка на разходите и ползите

За всички запознати с проблемите на счетоводното образование **необходимостта от подобни инициативи, свързани с актуализиране на учебни планове и програми, включително с развитие на международни партньорства**, не се нуждае от обосновка. Динамичните промени в бизнес средата, загубата на доверие в одиторската професия и промените в изис-

кванията на работодателите са само някои от предизвикателствата, които вече бяха посочени. Партньорството с утвърдени международни организации осигурява възможност за активно участие в дневния ред на проблемите, както и за споделянето на добри практики в тяхното навременно решаване. Конкретен пример за такава практика е ежегодното актуализиране на учебните програми на ICAEW, така че те да бъдат адекватни на изискванията към професиите в областта на финансите, счетоводството и контрола. На всеки пет години Институтът предприема цялостен преглед на своите учебни програми (ICAEW 2013, 12). Принципът на тези промени е ясен. Еволюцията на програмите не води до отпадане на компетенции, а само до промяна на акцентите в обучението в съответствие с промените в социално-икономическата реалност.

Трудно могат да бъдат поставяни пог въпрос и **результатите от подобни мерки по отношение повишаване полезността на професионалното образование**. Добавената стойност за студентите има най-малко следните измерения:

- по-добри възможности за бъдещо професионално обучение и развитие в областта на счетоводството, финансите и бизнеса;
- професионални компетенции, които съответстват по-плътено на потребностите на работодателите и на нуждите на студентите за целите на дългосрочното кариерно развитие;
- по-кратко време за обучение по следдипломни професионални квалификации поради отпадане на необходимостта от полагане на част от изпитите (в случая, средното време, необходимо за полагане на шестте изпита от сертификационното ниво на ICAEW, е около една година);
- по-ниски разходи в резултат на отпадане на таксите за обучение и учебна литература по признатите модули.

Разходите по реализацията на подобни инициативи са свързани основно с **времето и усилията на академичния състав**, ангажиран в актуализацията на учебните програми и развитието на партньорските отношения. Не може да се отрече, че една значителна част от времето и усилията в тези начинания касая дейностите за преодоляване на съпътстващите **рискове и пречки**. Това важи най-вече за пилотните инициативи. Според Донеф (2014, 20), актуализирането на учебното съдържание е стъпка, която е едновременно „трудна за изпълнение и мъчителна за понасяне от някои преподаватели“. Успехът при изпълнението на подобни мерки до голяма степен се предопределя от прилаганата методология. Липсата на аналитично мислене и системен подход, съчетани с неструктурирана и хаотична методика на действие, без съмнение правят задачата трудна, дори невъзможна за решаване. В този ред на мисли, разработената обща теоретична рамка, довела до постигнатите резултати, има потенциала да послужи в изпълнението на бъдещи подобни инициативи и в други висши учебни заведения в страната. Що се отнася до консервативното отношение на академичния състав към промените е необходимо да се подчертае, че ключов фактор за успеха на подобни мерки е активната и открита комуникация между заинтересованите страни, целяща убеждаване на всички участници в полезността на предлаганите промени. В резултат, съдействието обикновено не закъснява.

Предизвикателства за бъдещи изследвания

Встрани от разгледаните дотук въпроси, има поне два други проблема, които заслужават особено внимание и по всяка вероятност рационален диалог. Те са продуктувани от ограниченията на изследователския проект. Включването на тези проблеми в настоящото изложение има за цел единствено да постави начало на дис-

кусията и да обоснове необходимостта от бъдещи изследвания в тази посока.

Първият въпрос е **дали целите и резултатите от обучението, съдържанието от тематични единици и тяхната последователност, както и оценяването като основни елементи на всяка една учебна програма са достатъчни за развитието на желаните професионални знания, умения и способности у студентите**. Съвременни изследвания в областта на счетоводното образование подкрепят вярата в подобна теза. В свой фундаментален труд Stark и Lattuca (1997) показват, че постигането на кохерентност в обучението и развитието на целеви компетенции е невъзможно без вземане под внимание на **процеса на преподаване** като елемент от учебната програма. В по-нова публикация Thomson и Bebbington (2004) обосновават тезата, че не съдържанието на учебната програма, а подходите на преподаване са елементът, който най-съществено допринася за качеството в образованието.

Съвременната наука отрича преподаването в смисъла на предаване на „готови пакети от знания“ като неадекватно от когнитивна гледна точка и като неоправдано от морална гледна точка (Terhart 2003) и го заменя с нови подходи. Общото между всички тях е, че са насочени към развитие на мисленето (рефлексивното създаване на смисъл) и насърчаване на активността на обучаваните (отговорното и продуктивно ангажиране в образователния процес). Новите подходи съществено променят разбирането за ролята на преподавателя. От лице, което предава знания, преподавателят се превръща в партньор в обучението на студентите. Тази трансформация изисква преподавателят да е наясно с нивото на натрупаните от студентите знания и със степента на тяхната ангажираност по отношение на рефлексия и интерпретация. Впрочем, като примери за съвременни подходи в преподаването, които заслужа-

ват задълбочено проучване, могат да се посочат:

- **диалогичното обучение и проблематизирането (dialogic, problem-posing education)**, разработено от Freire (2005 [1968]). Редица стратегии на преподаване и свързани въпроси, насърчаващи проблематизирането в обучението по счетоводство, са описани от Thomson и Bebbington (2004) и от Coulson и Thomson (2006).
- **подходът на съзнателното учене (intentional learning)**, който насърчава целенасоченото и усилено учене. В монографията на Francis, Mulder и Stark (1995), са представени различни методи на преподаване, насочени към насърчаване на съзнателното и независимо учене, и начинът, по който те могат да бъдат интегрирани в счетоводното образование.
- **ученето чрез опит (experiential learning)**, при което знанието се създава чрез трансформиране на опита в следните четири стъпки: конкретен опит; рефлексивно наблюдение; абстрактна концептуализация и активно експериментиране (Kolb 1981). Ученето чрез опит в счетоводното образование среща широка подкрепа сред академичната общност (AECF и AAA 1990, Cottell и Millis 1993; Francis и др. 1995, Albrecht и Sack 2000, Hassall и Joyce 2014 и др.)
- **съвременните педагогически подходи в професионалното обучение, включително т.нар. „сигнатурни педагогики“ (signature pedagogies)**, разработени от Schulman (2005). Въпреки че прилагането на този подход в областта на счетоводното образование все още не е достатъчно проучено, Pathways Commission (2012) категорично препоръчва неговото включване в бъдещите учебни програми.

Вторият не по-малко важен въпрос е, **дали висшето икономическо образование, включително образованието по счетоводство, следва да се разглежда само и**

единствено като професионално обучение. Макар професионалното обучение да е исторически процес и макар то да има своята рационална обосновка (Inman, Wenzler и Wickert 1989, Armitage 2003 и др.), защитата на тезата, че висшето образование може да бъде сведено до професионално обучение, изглежда непосилна най-малко от три различни гледни точки.

Първо, от гледна точка на целите и функциите на образованието и от епистемологична гледна точка, **в центъра на образователния процес не стоят професионалните компетенции, а човешката личност.** Според Kant (Kant 1777 [1803]) например главното предназначение на образованието е не да обучава (to train), а „да просветлява“ (to enlighten), да развива личността. За Pirogov (1953[1856]) то е свързано с най-важните въпроси на човешкия характер и на човешкото съществуване. Подобни са и разбиранията на Russell (1926), който разглежда образованието като средство за възпитание на четири основни характеристики на човешкия характер – виталност, смелост, чувствителност и интелигентност. Примерите могат да продължат (Bailey 1984; Ryan 1988; Hyland 1990, 1994; Lea 2003; Nash и Murray 2010 и др.), но това няма да промени извода, че развитието на професионална компетенция не може да подменя целите на висшето образование. За тази подмяна Hyland (1990) счита, че „е огромна мутация на целите на образованието да се предполага, както че знанието е важно само до степенята, до която се проявява при изпълнението на определени задачи, така и че единственото, което си струва да бъде научено, е това, което допринася за професионалната компетентност“. Най-краен в мнението си е Lea (2003), според когото всички форми на професионално обучение изобщо не трябва да бъдат считани за образование.

Второ, от позицията на основните препоръки за промяна в счетоводното об-

разование през последните тридесет години **професионалната перспектива на счетоводното образование никога не е била насърчавана като единствена такава**. Например, *Комисията на Американската счетоводна асоциация (AAA) за бъдещата структура, съдържание и обхват на счетоводното образование (Bedford Committee)* приема професионалната цел на счетоводното образование като „минимална“ и насърчава развитието на следните личностни качества и умения в студентите: „амбиция и постоянство; емпатия; креативно мислене; разбиране на културните и интелектуалните различия; логическо мислене; чувствителност към социалните отговорности; лидерство“ (Bedford и др. 1986). *Комисията за промяна в счетоводното образование (Accounting Education Change Commission – AECC)* добавя някои нови личностни качества (например, енергичност, мотивация, упоритост и др.) и измества фокуса на образованието към способността студентите „да се научат да учат“ (learning to learn), която е предоставена от „нагласата за търсене на непрекъснато усъвършенстване, както на личността, така и на професията“ (AECC and AAA 1996[1990]). Последната подобна комисия – *Комисията за висшето счетоводно образование (Pathways Commission)*, призовава за модел на счетоводно образование, който е „широко формиращ“ (broadly formative), в смисъла на формиране на характер и ценности, и признава, че приносът на професията за обществото „започва с личните достойнства и интелигентността“ (Pathways Commission 2012, с. 23).

Трето, от перспективата на съвременната критика на професионалното образование и обучение изглежда, че **прекаленият професионален фокус не добавя толкова стойност, колкото обикновено се приема**, че добавя. Прекалено силният акцент върху професионалното развитие на студентите в счетоводните специално-

сти често е обект на критика от страна на научната общност. Той е и причината за над 90-годишния дебат по въпроса, дали счетоводството е академична дисциплина (Hatfield 1924, Zeff 1989, Demski 2007, Fellingham 2007 и др.). Професионалният фокус често се обосновава с ползата за организациите работодатели (във вид на по-висока добавена стойност) и с ползата за студентите (по отношение тяхното кариерно развитие), но фактите от практиката не са толкова категорични. От една страна, има основания да се смята, че работодателите предпочитат да наемат интелигентни хора, които да обучат на необходимите компетенции, отколкото да търсят хора със същите личностни качества сред ограничения брой дипломирани в областта на счетоводството (Albrecht и Sack 2000). От друга страна, скорошно международно изследване подсказва, че образователните мотиви на студентите по счетоводство не са единствено кариерно ориентирани, но и интелектуално поглатени (Burne и др. 2012). Основателно Demski (2007) вижда в примера на тези студенти „дошли в академичните среди заради удоволствието от науката, които все още са сравнително незасегнати от вируса на професионалното обучение“ възможността за преодоляване на професионалната едностранчивост на счетоводното образование и за неговото завръщане към академичните традиции.

Заклучение

Съществуващите проблеми във висшето икономическо образование (включително в образованието по счетоводство, финанси и финансов контрол) на глобално и местно ниво налагат необходимостта от промени, чиято крайна цел винаги е по-високото качество в образованието. Прагматично погледнато, тази цел се свежда до постигането на по-висока добавена стойност за студентите. Една от основните

мерки за повишаване на полезността на икономическото образование е актуализацията на учебните програми. Пример за такава мярка, обект на дискусия в настоящата статия, е изследователски проект на Финансово-счетоводния факултет при Университета за национално и световно стопанство (ФСФ при УНСС), реализиран в сътрудничество с Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW).

Прилагайки хипотетико-дедуктивния подход, статията обобщава взаимосвързаните елементи на изследователския проект – съществуващите проблеми, адресираните цели, подобрените методи и очакваните резултати, в обща методологична рамка за адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации. Нейните ефективност и ефикасност се обосновават от самата реализация на проекта, като специфична форма на проверка на разработената методология, както и от постигнатия краен резултат – международно признатия профил на образованието в УНСС в областта на финансите, счетоводството и финансовия контрол. Той се изразява в признаването на правото на обучение по общо шест от петнадесетте модула от квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ на ICAEW. Последното повишава добавената стойност за студентите във ФСФ при УНСС най-малко в следните аспекти: по-добри възможности за бъдещо професионално обучение и развитие; професионални компетенции, които съответстват по-плътено на потребностите на работодателите и на нуждите на студентите за целите на дългосрочното кариерно развитие; по-кратко време и по-ниски разходи за обучение по следдипломни професионални квалификации. И макар да е добре известно, че „не съществува рецепта, която би обезпечила успеха на

едно изследване” (Russel 1959, 73), изследователският подход и постигнатите резултати придават на разработената методология универсален характер и приложимост в други инициативи от подобен характер.

Встрани от идентифицираните ползи, статията адресира и две ограничения на разработената методологична рамка – фокуса само върху някои от основните елементи на учебните програми (в т.ч.: цели, съдържание, оценяване и резултати на обучението) и акцента върху развитието единствено на професионалното образование. Тя поставя началото на дискусия и призовава за бъдещи изследвания по въпросите, свързани с актуализиране на подходите на преподаване и с възприемането на модел на образование, подкрепящ не само професионалното, но и личностното развитие на студентите – формирането на характер и ценности. Критичният преглед на специализираната литература показва, че тези инициативи без съмнение ще имат положителен ефект не само върху качеството на образованието, но и върху успеха на студентите в личностен, професионален и обществен план.

Цитирани източници:

Динев, М., 2010. Философски постановки за счетоводната наука, за нейните обект, предмет и метод. Юбилейна международна научно-практическа конференция „Счетоводството – наука, практика, независимост“, София: УИ Стопанство, с. 16-20.

(Dinev, M., 2010. Filosofski postanovki za schetovodnata nauka, za neynite obekt, predmet i metod. Yubileyna mezhdunarodna nauchno-prakticheska konferentsia „Schetovodstvoto – nauka, praktika, nezavisimost“, Sofia: UI Stopenstvo, s. 16-20.)

Донев, К., 2014. Качеството на обучението в специалност „Счетоводство и контрол“ – състояние, проблеми и перспективи. Сбор-

ник доклади от научна конференция „Проблеми при обучението по счетоводство, анализ и контрол“, Варна: „Наука и икономика“, с. 13-21.

(Donev, K., 2014. Kachestvoto na obuchenieto v spetsialnost „Schetovodstvo i kontrol“ – sastoyanie, problemi i perspektivi. Sbornik dokladi ot nauchna konferentsia „Problemi pri obuchenieto po schetovodstvo, analiz i kontrol“, Varna: „Nauka i ikonomika“, s. 13-21.)

Пергелов, К., 2002. Време е да се внесат значителни подобрения при преподаване на счетоводните знания във ВУЗ. Юбилеен сборник. София: ЕТ „Максла“, с. 192-199.

(Pergelov, K., 2002. Vreme e da se vnese znachitelni podobrenia pri prepodavane na schetovodnite znanja vav VUZ. Yubileen sbornik. Sofia: ET „Maksila“, s. 192-199.)

Статев, С., 2015. Реч по повод откриване на 95-ата академична учебна година в Университета за национално и световно стопанство – София, 23 септември 2015 г. (Налична в: www.unwe.bg).

Statev, S., 2015. Rech po povod otkrivane na 95-ata akademichna uchebna godina v Universiteta za natsionalno i svetovno stopanstvo – Sofia, 23 septemvri 2015. (Nalichen v: www.unwe.bg).

Университет за национално и световно стопанство (УНСС). 2012. Приоритетни направления за научноизследователската дейност на УНСС през 2012 г. (Утвърдени с решение на Академичния съвет № 2/07.03.2012 г. – т. 17.1.) София: УНСС.

Universitet za natsionalno i svetovno stopanstvo (UNSS). 2012. Prioritetni napravlenia za nauchnoizsledovatelската deynost na UNSS prez 2012. (Utvardeni s reshenie na Akademichnia savet № 2/07.03.2012 g. – t. 17.1.) Sofia: UNSS.

Accounting Education Change Commission (AECC), and American Accounting Association (AAA). 1996 [1990-1995]. Position and Issues Statements of the Accounting Education

Change Commission. Accounting Education Series, Volume No. 13. Sarasota, FL: American Accounting Association.

Albrecht, W. S., and R. J. Sack, 2000. Accounting Education: Charting the Course through a Perilous Future. Accounting Education Series, Volume 16. Sarasota, FL: American Accounting Association.

American Accounting Association (AAA), 1989. Perspectives on Education: Capabilities for Success in the Accounting Profession (The White Paper). Arthur Andersen & Co., Arthur Young, Coopers & Lybrand, Deloitte Haskins & Sells, Ernst & Whinney, Peat Marwick Main & Co., Price Waterhouse, and Touche Ross. New York, NY.

American Accounting Association Committee to Compile a Revised Statement of Educational Policy (AAA). 1968. A restatement of matters relating to educational policy. The Accounting Review 43 (Supplement): 51–124.

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA). 1969. Report of the Committee on Education and Education Requirements for CPAS. New York, NY: AICPA.

Armitage, A., 2003. In Defence of Vocationalism. In J. Lea, D. Hayes, A. Armitage, L. Lomas, and S. Markless (eds.) Working In Post-Compulsory Education. Maidenhead: Open University Press: 33-42.

Bailey, C., 1984. Beyond the Present and the Particular: A Theory of Liberal Education. London: Routledge and Kegan Paul.

Bedford, N., E. E. Bartholomew, C. A. Bowsher, A. L. Brown, S. Davidson, C. T. Horngren, H. C. Knortz, M. M. Piser, W. G. Shenkir, J. K. Simmons, E. L. Summers and J. T. Wheeler, 1986. Future accounting education: Preparing for the expanding profession. Issues in Accounting Education, 1(1): 168–195.

Byrne, M., B. Flood, T. Hassall, J. Joyce, L. Arquero, J. Gonzalez, and E. Tourn-

- Germanou, 2012. Motivations, Expectations and Preparedness for Higher Education: a Study of Accounting Students in Ireland, the UK, Spain and Greece. *Accounting Forum*, 36(2), 134-144.
- Cottell, P., and B. Millis, 1993. Cooperative Learning Structures in the Instruction of Accounting. *Issues in accounting education*, 8(1): 40-59.
- Coulson, A. and I. Thomson, 2006. Accounting and Sustainability, Encouraging a Dialogical Approach: Integrating Learning Activities, Delivery Mechanism and Assessment Strategies. *Accounting Education: An International Journal*, 15(3): 261-273.
- Demski, J. S., 2007. Is Accounting an Academic Discipline? *Accounting Horizons*, 21(2): 153-157 (Originally presented on August 9, 2006, at the AAA Annual Meeting).
- Fellingham, J., 2007. Is Accounting an Academic Discipline? *Accounting Horizons*, 21(2): 159-163.
- Francis, M. C., T. C. Mulder and J. S. Stark, 1995. *Intentional Learning: A Process for Learning to Learn in the Accounting Curriculum*. Accounting Education Series, Volume 12. Sarasota, FL: American Accounting Association.
- Freire, P., 2005 [1968]. *Pedagogy of the Oppressed* (30th anniversary edition; M.B.Ramos, trans.) NY: Continuum International Publishing, Inc.
- Hassal, T., and J. Joyce, 2014. The Use of Experiential Learning in Accounting Education. In R. Wilson (ed.) *The Routledge Companion to Accounting Education*. London: Routledge: 376-398.
- Hatfield, H. R., 1924. An Historical Defence of Bookkeeping. *Journal of Accountancy* (April): 241-253 (Originally presented on December 29, 1923, at the American Association of University Instructors in Accounting, the latter AAA).
- Hyland, T., 1990. Education, Vocationalism and Competence, *Forum*, 33 (1): 18-19.
- Hyland, T., 1994. Competence, Education and NVQs: Dissenting Perspectives. London: Cassell.
- Inman, B. C., A. Wenzler, and P. Wickert, 1989. Square Pegs in Round Holes: are Accounting Students Well-Suited to Today's Accounting Profession, *Issues in Accounting Education*, 4(1): 29-47.
- Institute of Chartered Accountants of England and Wales (ICAEW), 2015. *Inspiring Confidence – Annual Review 2014*. London: ICAEW (Available at: www.icaew.com/review).
- Institute of Chartered Accountants of England and Wales (ICAEW), 2014a. *ICAEW Certificate in Finance, Accounting and Business: Essential Business and Finance Knowledge*, London: ICAEW (Available at: <http://www.icaew.com>).
- Institute of Chartered Accountants of England and Wales (ICAEW), 2014b. *Credit for Prior Learning (CPL): Guidance and Application for Higher Education Institutions*. London: ICAEW.
- Institute of Chartered Accountants of England and Wales (ICAEW), 2013. *Times are changing... Your Guide to the Latest Evolution of the ACA*. London: ICAEW (Available at: <http://www.icaew.com>).
- Institute of Chartered Accountants of England and Wales (ICAEW), 1948. *Supplemental Charter*, London: ICAEW, December 1948.
- Kant, I., 1977 [1803], *Über Pädagogik*, Werkausgabe XII. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kolb, D., 1981. Learning Styles and Disciplinary Differences. In A.W. Chickering (Ed). *The Modern American College: Responding to the New Realities of Diverse Students and a Changing Society*. San Francisco, CA: Jossey-Bass: 232-252.
- Lawson, R. A., E. J. Blocher, P. C. Brewer, G. Cokins, J. E. Sorensen, D. E. Stout, G. L. Sundem, S. K. Wolcott and M. Wouters, 2014. *Focusing Accounting Curricula on Students' Long-Run Careers: Recommendations for an Integrated Competency-Based Framework for*

- Accounting Education. Issues in Accounting Education, 29(2): 295-317.
- Lea, J., 2003. Overview: Post-Compulsory Education in Context. In J.Lea, D.Hayes, A.Armitage, L.Lomas, and S.Markless (eds.) Working In Post-Compulsory Education. Maidenhead: Open University Press: 5-32.
- Lewin, K., 1952. Field Theory in Social Science: Selected theoretical papers by Kurt Lewin. London: Tavistock.
- Nash, R. J., and M. C. Murray, 2010. Helping College Students Find Purpose: The Campus Guide to Meaning-Making. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Palmer, P. 2003 [1983], Education as Spiritual Formation. Educational Horizons, 82: 55-67.
- Pathways Commission, 2012. Charting a National Strategy for the Next Generation of Accountants. American Accounting Association and American Institute of CPAs. (Available at: www.pathwayscommision.org).
- Pirogov, N. I., 1953. Izbrannye Pedagogicheskie Sochineniia [Selected Pedagogical Works]. Moskow.
- Ross, A., 2000. Curriculum: Construction and Critique. London: Falmer Press.
- Russell, B., 1959. Wisdom of the West. London: Macdonald.
- Russell, B., 1926. Education and the Good Life. New York: Boni & Liveright.
- Ryan, A., 1988. Liberal Anxieties and Liberal Education. New York: Hill and Wang.
- Shulman, L., 2005. The Signature Pedagogies of the Professions of Law, Medicine, Engineering, and the Clergy: Potential Lessons for the Education of Teachers. Presentation at the Math Science Partnerships (MSP) Workshop: Teacher Education for Effective Teaching and Learning hosted by the National Research Council's Center for Education, February 6–8, Irvine, CA.
- Stark, J. S. and L. Lattuca, 1997. Shaping the College Curriculum: Academic Plans in Action. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Terhart, E., 2003. Constructivism and Teaching: A New Paradigm in General Didactics? Journal of Curriculum Studies, 35(1): 25-44.
- Thomson, I. and J. Bebbington, 2004. It Doesn't Matter What You Teach? Critical Perspectives on Accounting. 15(4/5): 609-628.
- Zeff, S. A., 1989. Does Accounting Belong in the University Curriculum? Issues in Accounting Education, 4(3): 203-210.